

RIKSADVOKATEN

Statsadvokatembetene
Sjefen for Kripos
Sjefen for PST
Politimestrene

DERES REF.:

VÅR REF.:
2013/00886-089 PEO/ggr
513.1

DATO
11.09.2018

RETNINGSLINJER OM HELERI-, HVITVASKINGS- OG SELVVASKINGSSAKER

1 Innledning

Som følge av inspeksjon fra Financial Action Task Force (FATF) i 2014 anmodet Justis- og beredskapsdepartementet riksadvokaten om å utferdige retningslinjer om behandlingen av hvitvaskingssaker. En arbeidsgruppe ledet av førstestatsadvokat Håvard Kampen ved Økokrim utarbeidet et utkast til rundskriv, som ble sendt på høring til bl.a. politiet og statsadvokatembetene 23. februar 2018. Høringsuttalelsene var gjennomgående positive. Etter nærmere vurdering fremstår utgivelse av retningslinjer som mer nærliggende enn et formelt rundskriv. Retningslinjene er både i struktur og innhold i hovedsak i samsvar med arbeidsgruppens utkast.

Direktivene omhandler heleri, hvitvasking og selvvasking, og erstatter riksadvokatens retningslinjer om selvvasking fra 2007 (RA-2007-225). Bestemmelsene er nært knyttet sammen, og det oppstår i praksis spørsmål om hvor grensene går mellom dem. Et siktemål med retningslinjene er å gi veiledning om subsumsjonsvalg og bruk av bestemmelsene i en del typetilfeller, se punktene 6 og 7. I tillegg behandles noen sentrale etterforskingstemaer (punkt 5), inndragning (punkt 8), erstatning (punkt 9), straffutmåling (punkt 10) og påtalekompetanse (punkt 11). En innholdsfortegnelse er inntatt som vedlegg.

2 Ny lovsystematikk

Straffeloven 1902 hadde opprinnelig en heleribestemmelse (§ 317) og en bestemmelse om etterfølgende bistand (§ 320). I 1993 ble bestemmelsene slått sammen i § 317 første ledd. Da forbudet mot selvvasking ble innført i 2006, ble det tatt inn som nytt annet ledd i

bestemmelsen. Ved straffeloven 2005 ble heleri og hvitvasking igjen skilt ut i ulike straffebud og reguleres nå av følgende bestemmelser:

- § 332 – heleri
- § 333 – grovt heleri
- § 334 – mindre heleri
- § 335 – uaktsomt heleri
- § 336 – forbund om heleri

- § 337 – hvitvasking (herunder selvvasking)
- § 338 – grov hvitvasking
- § 339 – mindre hvitvasking
- § 340 – uaktsom hvitvasking
- § 341 – forbund om hvitvasking

Det er ikke tilsiktet realitetsendringer fra straffeloven 1902. Forarbeider og rettspraksis om de tilsvarende bestemmelsene i nevnte straffelov er derfor fremdeles sentrale. Noen av strafferammene er redusert, men lovgiver har ikke gitt signaler om noen nedjustering av straffenivået, jf. Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 454.

3 Objektet for heleri, hvitvasking og selvvasking

3.1 "Utbytte av en straffbar handling"

Objektet for heleri, hvitvasking og selvvasking er "utbytte av en straffbar handling", jf. straffeloven § 332 første ledd (heleri) og § 337 første ledd bokstav a (hvitvasking) og b (selvvasking). Handlingen utbyttet stammer fra, omtales gjerne som primærhandlingen eller primærlovbruddet. Ved selvvasking er det den som har begått primærlovbruddet som "vasker" utbyttet, mens ved heleri og hvitvasking er gjerningspersonen en annen. I praksis kan det imidlertid forekomme at den som er heler/hvitvasker også er primærlovbryter, ettersom det ikke er krav om at primærlovbrudd kan konkretiseres, jf. neste avsnitt.

Det er ikke et vilkår at det kan føres bevis for de konkrete straffbare handlingene utbyttet stammer fra, og derfor heller ikke et krav om at gjerningspersonen kjenner til disse, jf. Rt. 2011 s. 1 (avsnitt 21). For domfellelse er det tilstrekkelig at man kan utelukke at utbyttet skriver seg fra lovlige kilder, og at gjerningspersonens forsett omfatter dette. Et ikke upraktisk eksempel er hvitvasking som ledd i en straffbar virksomhet som pågår over tid, hvor det benyttes medhjelpere med varierende kunnskap om virksomheten. En medhjelper som ikke kjenner til de straffbare handlingene som generer utbyttet, kan ikke straffes for medvirkning til primærhandlingene. Om han likevel forstår at pengene han har befatning med ikke har lovlig opphav, kan han straffes for hvitvasking.

Med "utbytte" menes noe som har vært fremskaffet ved en straffbar handling eller som på annen måte står i nær sammenheng med en slik handling, jf. Ot.prp. nr. 53 (1992-1993) s. 24-25. Som eksempler nevner forarbeidene tyvgods, penger fra et ran, ulovlig importerte våpen eller ulovlig fanget vilt, inntekter av narkotikasalg, spionasje eller hallikvirksomhet. Vederlag for å utføre lovbrudd regnes også som utbytte. Utbyttet behøver ikke å være penger eller materielle goder, men kan også være informasjon man har fått på grunn av en straffbar handling, jf. Rt. 1995 s. 1872. Tjenester omfattes også.

I juridisk teori er det stilt spørsmål ved forarbeidenes forutsetning om at ulovlig importerte varer regnes som utbytte av den ulovlige innførselen.¹ Konsekvensen dersom dette ikke regnes som utbytte, er at senere kjøp eller salg av varene i stedet straffes etter tollovens straffebestemmelser om tollheleri (§ 16-4 og § 16-7). Etter riksadvokatens syn bør tolloven anvendes i slike tilfeller, se pkt. 7.10.

Besparelser oppnådd ved lovbruddet kan være utbytte i lovens forstand. Et typetilfelle er spart skatt/avgift ved skatte- og avgiftsunndragelser, jf. Rt. 1997 s. 1637. Videre omfattes sparte kostnader ved brudd på offentligrettslige pålegg som f.eks. bokføringsplikten, jf. Rt. 2015 side 1355.² Fra miljøkrim-området kan nevnes HR-2017-821-A, hvor en settefiskprodusent ble dømt til å tåle inndragning av utbytte i form av sparte kostnader ved selv å produsere smolt utover det forurensningsmyndighetene hadde tillatt, fremfor å kjøpe smolten på det åpne markedet.

Ettersom utbyttebegrepet ikke er identisk med "fordel", omfattes antakelig ikke enhver besparelse som er oppnådd ved lovbruddet.³ I tvilstilfeller vil det formentlig være et sentralt moment hvor nær tilknytning besparelsen har til lovbruddet.

Utbytte kan videre oppstå ved at inntekter som i utgangspunktet er lovlige, unndras kreditorer eller skjules for skattemyndighetene, se for eksempel Rt. 1997 side 1637.

Også inntekter fra salg av lovlig anskaffede varer kan etter omstendighetene utgjøre utbytte. Som eksempler kan nevnes salg av våpen i strid med våpenloven § 16, omsetning av alkohol i strid med alkoholloven § 3-1 og tobakk solgt i strid med salgsforbud vedtatt i medhold av tobakkskadeloven § 9.

3.2 Særlig om utbytte av heleri

Det har vært diskutert hvorvidt det oppnås et selvstendig utbytte ved heleri, eller om heleri er et lovbrudd som ikke i seg selv gir noe utbytte. Spørsmålet har betydning for rekkevidden av straffansvaret for selvvasking, ettersom utbyttet må stamme fra en straffbar handling gjerningspersonen *selv har begått*, jf. straffeloven § 337 første ledd bokstav b. I riksadvokatens retningslinjer om selvvasking fra 2007 er det lagt til grunn at lovens vilkår ikke er oppfylt når selvvaskeren har tilegnet seg utbytte ved et heleri, med den begrunnelse at heleribestemmelsen rammer befatning med et utbytte som allerede foreligger. På bakgrunn av nyere rettspraksis kan denne rettsoppfatningen vanskelig opprettholdes.

Høyesterett la i Rt. 2015 s. 438 (avsnitt 34) til grunn at uttrykket "utbytte av en straffbar handling" i inndragningsbestemmelsen i straffeloven 1902 § 35 (straffeloven 2005 § 69) også omfatter utbytte gjerningspersonen har tilegnet seg ved et heleri. Hensynet til sammenheng i regelverket taler for at heleri anses å generere et utbytte også i relasjon til selvvaskingsforbudet i straffeloven § 337 første ledd bokstav b. En slik forståelse er også best i samsvar med at man kan dømmes for selvvasking selv om utbyttet ikke kan tilbakeføres til en konkret straffbar handling, så lenge det er klart at midlene har et ulovlig opphav, se for eksempel Rt. 2015 s. 295. Straffverdigheten av en helers vasking av heleriutbyttet er dessuten

¹ Johs. Andenæs, Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene (2008) s. 485 og Magnus Matningsdal, Spesiell strafferett, 2. utg. s. 367.

² Se her også "Nasjonal standard for etterforskning og påtalepraksis i mindre økonomiske straffesaker" punkt 3.1.4 (tilgjengelig på KO:DE).

³ Ot.prp. nr. 53 (1992-1993) s. 25, jf. s. 11-12 og Magnus Matningsdal, Norsk spesiell strafferett, 2. utg. s. 367 med videre henvisninger. I Ot.prp. nr. 8 (1998-1999) s. 23 gis det uttrykk for at det er "mulig" at sparte utgifter ikke vil bli ansett som utbytte i like stor utstrekning som ved inndragning. Se også Rt. 1997 s. 1637.

ikke noe mindre enn om han hadde skaffet seg utbyttet ved andre straffbare handlinger som for eksempel tyveri eller underslag.

Riksadvokaten legger etter dette til grunn at en heler ikke bare må tåle inndragning av heleriutbyttet, men også kan straffes for selvvasking av dette utbyttet.

4 De straffbare handlingene

4.1 Heleri

Straffeloven § 332 om heleri setter straff for den som "mottar eller skaffer seg eller andre del i utbytte av en straffbar handling."

Hva som kreves for at utbyttet er mottatt i lovens forstand, beror på hva slags utbytte det er tale om.⁴ Gjenstander og penger må som utgangspunkt være kommet i gjerningspersonens besittelse eller være overført til en konto han disponerer. Det er ikke et generelt krav at vedkommende har fått en selvstendig rådighet over utbyttet, slik det var tidligere da loven brukte kvalifikasjonen "til eie, bruk eller pant", jf. Rt. 1999 s. 386. I denne avgjørelsen ble det lagt til grunn at man mottar et utbytte i lovens forstand ved å være passasjer i en bil som har vært gjenstand for bilbrukstyveri.

Lovens alternativ "skaffer" sikter til en mer aktiv tilegnelse av utbyttet. Å skaffe utbyttet for andre er likestilt med å skaffe det for seg selv, men dersom den andre er primærlovbryteren, straffes forholdet i stedet som hvitvasking, se punkt 4.2.

Bestemmelsen omfatter i utgangspunktet også tilfeller hvor tilegnelsen av utbyttet skjer samtidig med primærhandlingen, jf. Rt. 1979 side 1089, og handlinger som delvis skjer før denne. Heleriet kan for eksempel være avtalt med primærlovbryteren før primærhandlingen finner sted, eller utbyttet mottatt ved at heleren får forskuddsbetalt for gjenstander som senere skaffes til veie ved andres straffbare handlinger. I slike tilfeller blir det et spørsmål om tiltalen skal lyde på medvirkning til primærlovbruddet eller heleri, se punkt 6.2.2.

4.2 Hvitvasking

Straffeloven § 337 første ledd bokstav a rammer den som "yter bistand til å sikre utbyttet av en straffbar handling for en annen". Å yte bistand vil si å foreta en handling som er til nytte, jf. Ot.prp. nr. 53 (1992–1993) s. 26. Som eksempel på bistandshandlinger nevner loven "å innkreve, oppbevare, skjule, transportere, sende, overføre, konvertere, avhende, pantsette eller investere". Opplistingen er ikke uttømmende. Forbudet dekker en rekke uensartede bistandshandlinger som bidrar til å sikre utbyttet, og er ikke begrenset til det som etter alminnelig språkbruk omtales som hvitvasking.

I utgangspunktet omfattes handlinger begått både før, etter eller samtidig med primærhandlingen.⁵ Er vilkårene for medvirkning til primærhandlingen oppfylt, straffes imidlertid bistanden normalt som dette, og ikke som hvitvasking, se punkt 6.2.3.

"En annen" vil typisk være den som har begått den straffbare handlingen utbyttet stammer fra, men det kan også være andre enn primærlovbryteren, for eksempel en heler.

⁴ Se Magnus Matningsdal, Norsk spesiell strafferett, 2 utg. s. 363.

⁵ Rt. 1997 side 1637, Rt. 2012 side 313 (avsnitt 27), HR-2017-822-a (avsnitt 11).

4.3 Selvvasking

Straffeloven § 337 første ledd bokstav b retter seg mot den som "skjuler eller tilslører hvor utbyttet av en straffbar handling han selv har begått, befinner seg, stammer fra, hvem som har rådigheten over det, dets bevegelser, eller rettigheter som er knyttet til det." Bestemmelsen rammer bare befatning med utbytte av straffbare handlinger man selv har begått, men det er ikke noe vilkår at gjerningspersonen selv ender opp med det selvvaskede utbytte.

Selvvaskingen kan skje ved "konvertering eller overføring av formuesgoder" eller "på annen måte" som er egnet til å sikre utbyttet. Ren oppbevaring av utbyttet straffes ikke som selvvasking, med mindre det gjøres på en måte som "skjuler eller tilslører" utbyttet som beskrevet i bestemmelsen, jf. Ot.prp. nr. 53 (2005-2006) s. 36. Bruk av stråmenn eller medhjelpere til å foreta vaskehandlingene, rammes av bestemmelsen, se punkt 6.5.2.

Det er bare handlinger begått etter primærlovbruddet som kan straffes som selvvasking, jf. Rt. 2012 side 313 (avsnitt 27). Spørsmålet om når selvvaskingsforbudet skal anvendes i konkurrens med primærlovbruddet, drøftes i punkt 6.3.

4.4 Grov og mindre overtredelse. Forbund

Grensen mellom vanlig og grov overtredelse beror på en sammensatt vurdering. Det naturlige utgangspunktet for denne vurderingen vil normalt være om det dreier seg om et utbytte av betydelig verdi. Et utbytte på 100 000 kroner eller mer må anses som betydelig, jf. Rt. 2010 side 1011 (avsnitt 25).

Mindre overtredelse rammer befatning med utbytte som tidligere ble rammet av naskeribestemmelsen i straffeloven 1902 § 391 a.

Gjerningsinnholdet i bestemmelsene om forbund er oppfylt ved at to eller flere personer avtaler heleri eller hvitvasking, selv om de aldri gjennomfører planene.

5 Sentrale etterforskingstemaer

Primærhandlingen er ofte ukjent ved åpning av etterforsking med mistanke om heleri/hvitvasking, og avdekking av denne er en selvfølgelig målsetting. Oppklaring av primærhandlingen kan imidlertid vise seg vanskelig. Hvor langt man skal gå i å etterforske de underliggende primærlovbruddene i slike tilfeller, må bero på en vurdering av antatt ressursbruk og utsikter til oppklaring sammenholdt med tilsvarende vurdering av en ren heleri-/hvitvaskingsetterforsking. Ut fra en slik vurdering vil det etter omstendighetene være forsvarlig å avgrense etterforskingen allerede i initialfasen til en ren heleri/hvitvaskingssak.

Om midlenes opphav forblir usikkert, vil spørsmålet om lovlig erverv er utelukket være avgjørende for om forholdet er straffbart eller ikke. Formuesgoders opphav bør derfor være et sentralt tema ved den innledende etterforsking.

Etterforskingen bør tidlig søke å:

- avklare om og eventuelt hvordan utbytte har oppstått
- avklare om utbyttet fortsatt er i behold, enten hos siktede selv eller hos andre
- skaffe informasjon om de verdier som siktede råder over, og som kan sikres til dekning av et mulig fremtidig inndragningskrav
- beslutte sikring av verdier til dekning av fremtidig inndragningskrav
- utarbeide pengestrømsanalyser for involverte personer med sikte på å avklare om det finnes tilstrekkelig frie midler slik gjerningspersonene eventuelt hevder. Dette kan gjerne gjøres i kombinasjon med en forbruksberegning.

Sentrale etterforskingsskritt i initialfasen er å innhente selvangivelser og kontoutskrifter for den aktuelle tidsperiode. Dette vil ofte gi et godt grunnlag for pengestrømsanalyse og forbruksberegning med sikte på å undersøke om lovlig erverv er utelukket. Når det gjelder undersøkelse av kontoutskrifter, vil store overførsler av penger fra andre og kontante innskudd ha åpenbar interesse. Det kan også være grunn til å se etter andre forhold. For eksempel kan betaling av forsikring på biler og eiendommer mistenkte ikke står registrert som eier av, gi indikasjon på at han er den reelle eier av formuesgodene og forsøker å holde disse skjult ved hjelp av stråmenn. Hevder mistenkte å ha mottatt økonomiske verdier fra andre, for eksempel gave eller lån fra familie og venner, bør det vurderes å innhente også deres selvangivelser og kontoutskrifter. Erfaringsmessig vil en pengestrømsanalyse ofte kunne gi en indikasjon på om det er tilstrekkelige frie lovlige midler til for eksempel å kunne gi gaver eller lån. Søk i Valutaregisteret kan også være aktuelt og gi informasjon om overførsler av penger til utlandet, indikasjoner på reisesteder og forbruk. Slike undersøkelser bør også gjelde familie og venner hvor det er mistanke om at verdier forsøkes skjult blant disse. Blir mistenkte varetektsfengslet, bør innhenting av selvangivelse og kontoutskrifter samt andre tiltak for å avklare formuesverdier prioriteres, slik at politiet kan avhøre vedkommende i detalj om eksempelvis større innskudd på konti eller store og tilsynelatende uforklarlige verdier uten at han får anledning til å samordne forklaringer med andre involverte. Hvis politiet har tid til å forberede en aksjon, kan slik informasjon med fordel innhentes som en del av forberedelsene til denne og de innledende avhørene.

Formuesgodenes opphav må stå sentralt tidlig i avhør av de involverte. De første uforberedte svar som gis på spørsmål fra politiet vedrørende opprinnelsen til funn av kontanter/verdier, gir ofte gode indikasjoner på en styrket eller svekket mistanke. Spørsmålene til mistenkte må også belyse de subjektive straffbarhetsvilkår, så som hva vedkommende selv tenkte eller har blitt fortalt om formuesgodenes opphav, eventuelt hva han gjorde for å avklare dette. I tilknytning til spørsmål om straffeskyld må han også spørres om han samtykker i at eventuelle beslag av gjenstander/kontanter inndras. Hvis mistenkte ikke samtykker i inndragning, er det viktig å få siktedes begrunnelse for det, så fremt ikke det allerede har blitt godt belyst tidligere i avhøret.

Hvis etterforskningen avdekker gjenstander som det er en rimelig mulighet for at stammer direkte fra straffbare handlinger, sikres disse primært i form av beslag med tanke på senere gjenstandsinnndragning. Eventuelle funn av kontanter eller innestående på konti kan også beslaglegges på lik linje med andre gjenstander. I praksis kan det være vanskelig å oppfylle identitetskravet mellom utbyttet og det som skal sikres. Et eksempel er beslag av innestående beløp på konti eller kontanter som kan tenkes å være utbytte fra korrupsjon, bedrageri, tyveri eller annet. Et sentralt tema for etterforskningen vil derfor være å forsøke å klargjøre om politiets beslag stammer direkte fra en straffbar handling. Hvis etterforskningsresultatet gir grunnlag for å svare "ja" på dette spørsmålet, opprettholdes beslaget med sikte på gjenstandsinnndragning ved etterfølgende hovedforhandling. I motsatt fall må det sendes begjæring til tingretten om omgjøring av beslag til hefte (før hovedforhandling) med sikte på verdiinnndragning.

ØKOKRIMs skriftserie nr. 20 "Veileder til effektiv inndragning" anbefales for ytterligere praktisk veiledning i etterforskning av straffesaker hvor inndragning er tema.

Enheten for finansiell etterretning i ØKOKRIM kan ha informasjon som er relevant for saken, se "Instruks om bruk av finansiell informasjon fra ØKOKRIM, Enheten for Finansiell Etterretning (EFE) i politidistriktene" (tilgjengelig på KO:DE).

Gjelder saken hvitvaskingshandlinger begått i utlandet av en norsk borger, må undersøkelser av om forholdet er straffbart i gjerningslandet iverksettes på et tidlig stadium under etterforskningen, jf. punkt 7.13.1.

6 Tiltalespørsmål

6.1 Innledning

Tema under dette kapitlet er ulike subsumsjonsspørsmål som oppstår ved utforming av tiltaler i saker som gjelder befatning med utbytte av straffbare handlinger. I punkt 6.2 drøftes grensen mellom primærlovbruddet og heleri/hvitvasking, punkt 6.3. omhandler spørsmålet om når selvvaskingsforbudet skal anvendes i konkurrens med primærlovbruddet, punkt 6.4 gjelder valg av straffebud hvor det kan være bevistvil om hvilken rolle gjerningspersonen har hatt, og punkt 6.5 tar for seg enkelte problemstillinger ved samvirke.

6.2 Heleri/hvitvasking eller medvirkning til primærlovbruddet

6.2.1 Innledning

I en del tilfeller kan en hvitvasker eller en heler gjennom sin handlemåte ha medvirket til primærlovbruddet som utbyttet stammer fra. Gjerningspersonen kan for eksempel psykisk medvirke til et tyveri ved å avtale kjøp av tyvgods eller hvitvasking av utbyttet før tyveriet finner sted, for senere å oppfylle dette løftet. Dersom han oppfyller vilkårene for straff både etter straffebudet som rammer primærlovbruddet og for heleri/hvitvasking, må det tas stilling til hvilken subsumsjon som skal velges i tiltalen. Primærlovbruddet kan ikke anvendes i idealkonkurrens med bestemmelsene om hvitvasking og heleri.

6.2.2 Heleri eller medvirkning til primærlovbruddet

I Rt. 2010 s. 850 (avsnitt 32) ble det slått fast at bistandshandlinger avtalt før primærlovbruddet gjennomføres, etter omstendighetene kan straffes som heleri. Valget av subsumsjon bør skje på bakgrunn av hva som fremstår som det vesentlige ved handlingen; tilegnelsen av utbyttet eller medvirkning til primærhandlingen. Matningsdal uttrykker det slik at det avgjørende er hva som fremstår som den mest naturlige subsumsjonen.⁶ Et illustrerende eksempel er LB-2011-140170.⁷ Heleribestemmelsens formål – å ramme bakmannsvirksomhet og forhindre at noen tjener på andres straffbare handlinger – kan formentlig gi veiledning i noen tilfeller. I tvilstilfeller bør subsidiær tiltale vurderes.

Det forekommer at gjerningspersonen selv tror han medvirker til et primærlovbrudd, men i virkeligheten har en befatning med utbytte som rammes av heleribestemmelsen – han tar følgelig feil av sin egen rolle. I slike tilfeller blir spørsmålet om det skal tas ut tiltale for forsøk på medvirkning til primærlovbruddet eller for heleri. Tiltalespørsmålet må formentlig avgjøres etter den samme retningslinjen som angitt i forrige avsnitt. Rt. 1979 s. 1089 gjaldt et slikt tilfelle. Gjerningsmannen trodde han kjøpte biler som ble solgte i strid med eiendomsforbehold (straffeloven § 386), men som i virkeligheten var stjålet eller underslått.

⁶ Magnus Matningsdal, Norsk spesiell strafferett, 2. utg. s. 371.

⁷ En av Tines melkebilsjåfører mottok bestillinger på kjøp av melk som han så stjal fra lager og solgte billig. Butikkeierne som bestilte og kjøpte den stjalne melken ble dømt for heleri. Om subsumsjonen uttalte lagmannsretten: "Handlinger som ligger forut for primærforbrytelsen, slik en bestilling typisk vil gjøre, skal som utgangspunkt vurderes som medvirkning til denne og ikke som heleri. I saken her dreier det seg imidlertid om en virksomhet som har pågått over tid, og hvor A dels har bestilt melk, dels har mottatt den underslåtte melken. A bestilte heller ikke melken direkte av primærforbryteren (D), men av en mellommann (C). I denne situasjonen kan retten ikke se at det er en feil av påtalemyndigheten å legge hovedvekten på det etterfølgende mottaket og å tiltale for heleri."

Han ble dømt for heleri, og ikke for forsøk på medvirkning til straffbart salg i strid med eiendomsforbehold.⁸

6.2.3 Hvitvasking eller medvirkning til primærlovbruddet

Bistand som gis før eller samtidig med primærhandlingen, eller som er tilsagt på forhånd, skal som den klare hovedregel straffes som medvirkning til primærlovbruddet når vilkårene for det er oppfylt, og ikke som hvitvasking.⁹ Men dersom bistandshandlingene har karakter av et selvstendig lovbrudd atskilt fra primærhandlingen, kan det være naturlig i stedet å anvende hvitvaskingsbestemmelsen.¹⁰ Momenter ved denne vurderingen vil blant annet være om virksomheten har et profesjonelt preg, har pågått over tid, om bistanden er gitt til flere personer og gjelder straffbare handlinger av ulik art, og om hvitvaskingshandlingene må anses betydelig mer alvorlig enn de enkelte primærhandlingene som generer utbyttet. Det bør vurderes subsidiær tiltale for medvirkning til primærlovbruddet.

Dersom gjerningspersonen selv tror han medvirker til et primærlovbrudd, men i virkeligheten har en befatning med utbytte som rammes av hvitvaskingsbestemmelsen, beror subsumsjonsvalget antakelig på samme avveining som omtalt i pkt. 6.2.2 for heleritilfellene. Fra rettspraksis kan nevnes Rt.1998 side 1022, hvor gjerningspersonen trodde han medvirket til skatteunndragelse, men i virkeligheten hvitvasket ransutbytte. Han ble dømt for hvitvasking.

6.3 Selvvasking i konkurrens med primærlovbruddet

Selvvaskingsforbudet skal bare anvendes sammen med primærstraffebudet dersom man derved rammer andre sider ved den straffbare handling enn det som allerede dekkes av sistnevnte straffebud. Vurderingstemaet er om "det samlet sett er naturlig å betrakte sikringshandlingen som en egen forbrytelse, separat fra primærlovbruddet", jf. Rt. 2012 s. 313 (avsnitt 11 og 13). Dette ble også lagt til grunn i selvvaskingsretningslinjene fra 2007.

Momenter ved denne vurderingen vil blant annet være:

- Hva slags hvitvaskingshandling det er tale om. Transaksjonsbegrepet i hvitvaskingsloven § 2 kan her gi veiledning.
- Hvor omfattende (hvitvaskings)aktivitet som er utvist.
- Om hvitvaskingen involverer tredjemenn.
- Om hvitvaskingen innebærer misbruk av økonomisk infrastruktur eller finansielle tjenester. Angivelsen av hvitvaskingslovens anvendelsesområde i § 4 kan her gi veiledning.
- Om (hvitvaskings)handlingen har vanskeliggjort oppsporing og tilbakeføring av utbyttet.

⁸ Vær oppmerksom på RG-2011-1318, hvor Borgarting lagmannsrett kan synes å ha lagt en avvikende rettsoppfatning til grunn.

⁹ Ot.prp. nr. 53 (1992–1993) s. 21-22, Rt. 2010 s. 850 (avsnitt 32) og Rt. 2006 s. 862 (avsnitt 15).

¹⁰ Magnus Matningsdal, Norsk spesiell strafferett, 2. utg. s. 388 synes å legge til grunn at hvitvasking som er tilsagt på forhånd, alltid skal straffes som medvirkning til primærlovbruddet. I Rt 2010 s. 850 (avsnitt 31 og 32) gir Høyesterett uttrykk for at en slik løsning er "nærliggende", men avgjørelsen kan etter riksadvokatens syn ikke leses dit hen at det ikke kan tenkes tilfeller hvor hvitvasking er riktig subsumsjon.

At flere straffbare handlinger anses som en fortsatt forbrytelse, kan ikke være avgjørende for spørsmålet om det dreier seg om en etterfølgende sikringshandling som kan straffes som selvvasking. Det er ikke uvanlig at selvvaskingen pågår parallelt med den straffbare virksomheten som genererer utbytte. Som eksempel kan her nevnes utroskap i form av betalinger for fiktive kostnader. Hvitvasking av utbytte etterhvert som dette utbetales fra bedriften, må her anses som en etterfølgende sikringshandling som vil kunne straffes som selvvasking. Så lenge sikringshandlingene skjer etter enkelthandlingen som genererer utbyttet, bør tiltale for selvvasking vurderes.

Om primærhandlingen er ukjent, oppstår ingen konkursspørsmål. Om forholdet skal straffes som selvvasking, avhenger da på vanlig måte av en tolkning av straffebudet. Det er i denne forbindelse verdt å merke seg at bestemmelsen ikke rammer tilegnelse, ren oppbevaring eller forbruk av utbytte.

6.4 Valg av straffebud ved tvil om gjerningspersonens rolle

6.4.1 Innledning

Det forekommer regelmessig at man kan slå fast at gjerningspersonen har hatt befatning med det som beviselig er straffbart utbytte, men det er uklart om han selv har begått primærhandlingen, er heler eller tar hånd om utbyttet for en annen. Temaet i det følgende er hvordan tiltalen bør utformes hvor det er tvil om hvilken rolle gjerningspersonen har hatt i sin befatning med utbyttet.

6.4.2 Primærlovbryter eller heler

En gjerningsperson som har tilegnet seg et utbytte, kan dømmes for heleri selv om han mest sannsynlig selv har begått primærhandlingen, jf. Rt. 2008 side 1074 (avsnitt 16) med videre henvisninger. Ettersom primærhandlingen og heleriet normalt vil være ulike straffbare forhold, er det fast praksis for at det ved bevistvil i slike tilfeller tas ut tiltale prinsipielt for primærhandlingen, subsidiært for heleri.

6.4.3 Heler eller hvitvasker

Et ikke upraktisk tilfelle er at det er tvil om gjerningspersonen har tilegnet seg et utbytte ved heleri eller oppbevarer det for en annen (hvitvasking). Med mindre det er klare holdepunkter for at utbyttet oppbevares for andre, bør tiltalen normalt lyde på heleri. Dersom det etter bevisførselen skulle bli klart at utbyttet oppbevares for andre, endrer det ikke det straffbare forholdets identitet. Retten skal derfor domfelle for hvitvasking uten at det er tatt med en subsidiær tiltalepost for dette.¹¹

6.4.4 Hvitvasker eller selvvasker

Ved tvil om en hvitvaskingshandling som nevnt i straffeloven § 337 første ledd bokstav b er bistand for å sikre utbytte for en annen (hvitvasking) eller gjelder utbytte fra egen straffbar handling (selvvasking), må tiltalen lyde på hvitvasking. Dersom det etter bevisførselen skulle bli klart at primærhandlingen likevel er begått av tiltalte selv, endrer det ikke det straffbare forholdets identitet. Retten skal derfor domfelle for selvvasking så lenge sikringshandlingene er de samme som beskrevet i tiltalegrunnlaget. Riksadvokaten legger til grunn at subsidiær tiltale for selvvasking av samme grunn ikke er nødvendig.

6.4.5 Selvvasking av utbytte fra ukjente primærlovbrudd

Det forekommer at det er klart at gjerningsperson har selvvasket et utbytte av en straffbar handling, men bevistvil med hensyn til om han har skaffet seg dette ved heleri eller tilegnet

¹¹ Se Rt. 1987 side 1543 som eksempel på omsubsummering fra heleri til hvitvasking. Tiltale og domfellelse i byretten for heleri for kjøring av en stjålet bil ble av Høyesterett endret til domfellelse for etterfølgende bistand.

seg det ved andre primærhandlinger. Tradisjonelt har slike tilfeller blitt subsumert som heleri, eventuelt subsidiært til tiltale for primærlovbruddet, se punkt 6.4.2. Etter riksadvokatens syn bør det i slike tilfeller vurderes å utferdige tiltale for selvvasking av utbytte fra egne ukjente primærhandlinger, ettersom en domfellelse for selvvasking, i motsetning til for heleri, ikke automatisk sperrer for en senere tiltale for den bakenforliggende primærhandlingen.

6.5 Samvirke

6.5.1 Generelt

Ved ikrafttreddelsen av ny straffelov ble også medvirkning til heleri, hvitvasking og selvvasking gjort straffbar, jf. straffeloven § 15. Tatt i betraktning at de fleste bistandshandlinger allerede rammes av hvitvaskingsforbudet, må dette antas å innebære bare en begrenset utvidelse av straffansvaret.

6.5.2 Særlig om hvitvasking etter instruks fra primærlovbryteren

Det er ingen uvanlig situasjon at hvitvaskere handler etter instruks fra primærlovbryteren som vil ha utbyttet sitt hvitvasket. Dette kan for eksempel være pengekurierer som frakter utbyttet til utlandet, familiemedlemmer som stiller sine bankkonti til disposisjon, profesjonelle rådgivere eller forvaltere som plasserer eller investerer utbyttet, eller personer som opptre som gjerningspersonens stråmenn.

Gjerningsbeskrivelsen i § 337 første ledd bokstav b er utformet slik at den som har begått primærhandlingen kan straffes for selvvasking både når han utfører vaskingen selv og når han får andre til å gjøre det for seg. Bruk av stråmenn er et typisk eksempel på at gjerningspersonen skjuler eller tilslører "*hvem som har rådigheten over [utbyttet]*". Erfaringsmessig tas det i slike tilfeller ofte kun ut tiltale for hvitvasking og ikke selvvasking. Det bør tas ut tiltale både mot primærlovbryteren for selvvasking og mot medhjelperen for hvitvasking.

6.5.3 Vasking av både eget og andres utbytte

Den som vasker utbytte fra både egne og andres straffbare handlinger, er dels selvvasker og dels hvitvasker. Ved samvirke vil både hovedmenn og medvirkere kunne straffes for selvvasking av det samlede utbyttet fra primærhandlingen, uavhengig av den interne fordelingen av dette. Det avgjørende her er at utbyttet stammer fra en handling begge har vært med på.

7 Typetilfeller

7.1 Innledning

I dette kapitlet gis veiledning om den rettslige bedømmelsen av en del praktiske tilfeller av heleri, hvitvasking og selvvasking.

7.2 Utforming av siktelse ved funn av kontanter med ukjent opphav

Ved funn av kontantbeløp som mistenkes å være utbytte av straffbare handlinger, bør siktelsen gjelde heleri om mistenkte selv hevder å eie pengene, eller ikke vil forklare seg om eierforholdet, og hvitvasking om han hevder de tilhører andre.

7.3 Overføringer mellom konti

Hvis et utbytte settes inn kontant eller overføres fra fornærmedes til en annens konto (for eksempel ved underslag eller utroskap), vil videre overføring av pengene kunne straffes som hvitvasking eller selvvasking. Ikke sjelden deles utbyttet opp og fordeles til en rekke konti,

fordi oppsplitting gjør det vanskeligere å avdekke forbindelsen til primærhandlingen. Derved skjules eller tilsløres hvor utbyttet stammer fra. Det vises til punkt 6.5.2 om bruk av stråmenn.

7.4 Investeringer

Kjøp av gjenstander som går utover det som må betegnes som forbruk, som f.eks. dyre smykker, rammes av både hvitvaskings- og selvvaskingsforbudet. Slike kjøp/investeringer er en konvertering av utbyttet (ombytte av formuesgoder) som tilslører hvor utbyttet stammer fra og hvor det befinner seg. Det samme gjelder ved andre investeringer i kapitalvarer, fast eiendom eller verdipapirer.

7.5 Selvvasking av utbytte i form av gjenstander

Hvis utbyttet er en gjenstand, for eksempel stjålet gods, regnes avhendelse av hele eller deler av gjenstanden som selvvasking.¹² Tiltale for selvvasking er ikke betinget av at det kan bevises hvor tyvgodset er blitt av; det er nok at det kan bevises at det helt eller delvis er avhendet.¹³ Å transportere gjenstanden ut av landet er et annet praktisk eksempel på selvvasking.

7.6 Hvitvasking i flere ledd

Flere personer som vasker det samme utbyttet etter hverandre, kan alle dømmes for hvitvasking, forutsatt at straffbarhetsvilkårene er oppfylt for den enkelte (kjedevaskeing).

Dersom én person vasker utbyttet ved flere etterfølgende handlinger, dreier det seg normalt om ett straffbart forhold, jf. Rt. 2007 side 583 (avsnitt 24), som gjaldt mottak, bankoverføring og investering av det samme utbytte. De etterfølgende hvitvaskingshandlingene beskrives i slike tilfeller som et sammenhengende straffbart forhold i én tiltalepost.

7.7 Oppkjøp av fordringer eller dokumenter som legitimerer lovlig opphav

Et ikke ukjent eksempel på hvitvasking er at penger som er utbytte av en straffbar handling, brukes til å kjøpe en fordring eller dokumentasjon for en utbetaling, for eksempel en vinnerbong eller en gevinstkvittering fra travbanen. Slike handlinger rammes også av selvvaskingsforbudet.¹⁴ I Rt. 1998 s. 1022 ble selgeren av en bevitnelse for utbetalt gevinst i Norsk Rikstoto domfelt for hvitvasking. Etter innføringen av selvvaskingsforbudet vil kjøperen i et slikt tilfelle kunne straffes for selvvasking.

7.8 Plassering av utbytte i lovlig virksomhet

Utbytte fra straffbare handlinger kan blandes inn i ellers lovlig virksomhet for eksempel som betaling for fiktive salg av varer eller tjenester, eller ved at utbyttet brukes til å dekke kostnader i virksomheten. For omverdenen gis det inntrykk av at verdiene stammer fra ordinær omsetning av varer eller tjenester og ikke fra straffbare handlinger. Slik anvendelse av utbyttet er egnet til å skjule eller tilsløre hvor dette stammer fra, og omfattes av gjerningsinnholdet både i hvitvaskingsalternativet og selvvaskingsalternativet i straffeloven § 337.

7.9 Finansiering av ny kriminalitet

Ikke sjelden blir utbytte fra straffbare handlinger brukt til å finansiere ny kriminalitet. Ransutbytte brukes for eksempel til kjøp av narkotika. En slik "investering" er egnet til å skjule eller tilsløre hvor utbyttet stammer fra og bidrar til å sikre utbyttet for

¹² Ot.prp. nr. 53 (2005-2006) side 36: "Eksempler på handlinger som typisk oppfyller vilkårene i annet ledd er å selge delene fra en bil man selv har stjålet («bilslakt») [...]".

¹³ Se punkt 6.3 om anvendelse av selvvaskingsbestemmelsen sammen med primærlovbruddet.

¹⁴ Ot.prp. nr. 53 (2005-2006) side 36.

gjerningspersonen. Forbindelsen mellom utbyttet og primærhandlingen brytes, og oppsporing og tilbakeføring til fornærmede og eventuell inndragning etter straffeloven § 67 vanskeliggjøres. En naturlig lesning av straffeloven § 337 tilsier derfor at forholdet rammes av bestemmelsen.

Ved slik reinvestering av utbytte i ny kriminalitet bør tiltale for hvitvasking eller selvvasking forbeholdes tilfeller hvor man rammer andre sider av det straffbare forholdet enn det som allerede fanges opp av den nye straffbare handlingen. I de fleste tilfeller vil handlinger anses konsumert av det nye primærlovbruddet. Som eksempel kan her nevnes LB-2010-39580.

7.10 Kjøp og salg av innsmuglede varer

Som det fremgår av punkt 3.1 er det tvilsomt om ulovlig importerte varer kan regnes som utbytte, og kjøp og salg av smuglergoods bør i stedet bedømmes som overtredelser av tolloven § 16–4 eller § 16–4, jf. § 16–7. Bestemmelsene skal derfor ikke anvendes i konkurrans med tiltale for heleri. I den utstrekning andre interesser enn de tolloven skal beskytte er krenket, bør dette komme til uttrykk på annen måte. Det kan for eksempel tas ut tiltale for brudd på alkoholloven (og straffeloven § 233), våpenloven eller tobakkskadeloven i konkurrans med tiltale for brudd på tolloven. Dersom kjøperen av varene ikke har forsett om at det er tale om smuglergoods – han tror for eksempel alkoholen han kjøper er hjemmebrent eller at et våpen er stjålet og ikke ulovlig innsmuglet – må derimot straffeloven § 332 kunne anvendes. Primærlovbruddet i denne situasjonen er selgerens brudd på tolloven § 16–4.

Vederlaget fra salg av ulovlig innførte varer er et utbytte som senere kan være gjenstand for heleri, hvitvasking eller selvvasking.

Befatning med en vare som er utbytte av en straffbar handling i utlandet, vil kunne straffes som heleri eller hvitvasking, se punkt 7.13.2. Kjøp og salg av slike varer bør tiltales som heleri eller hvitvasking, eventuelt med en subsidiær tiltale for brudd på tolloven § 16–4 eller § 16–4, jf. § 16–7.

7.11 Utførsel av kontanter

Betydelige kontantmengder som blir forsøkt tatt ut av landet av personer som ikke kan dokumentere at det dreier seg om lovlige beskattede midler, bør sikres ved heftelse eller beslag inntil forholdet er undersøkt nærmere. Det må i denne sammenheng alltid anses betydelig med en kontantmengde som nevnt i hvitvaskingsloven § 4 a, for tiden 40 000 kroner, eller tilsvarende beløp i fremmed valuta. Kontantmengder over 25 000 kroner i norsk eller utenlandsk valuta skal oppgis til tollmyndighetene ved grensepassering.¹⁵ Overtredelse er straffbar etter tolloven §§ 16–2, 16–5 og 16–7.¹⁶ Manglende deklarasjon av kontantene kan i seg selv være en indikasjon på at det dreier seg om utbytte av straffbare handlinger, men at påbudet blir overholdt kan ikke tillegges særlig vekt i motsatt retning. Utstedelse av inndragningsforelegg på stedet bør vurderes. Om forelegg ikke utstedes eller ikke vedtas, og personen befinner seg utenlands, bør det vurderes å reise egen inndragningssak.

7.12 Multikriminalitet i næringsvirksomhet

7.12.1 Innledning

I saker hvor en rekke ulovligheter begås i forbindelse med driften av en eller flere næringsvirksomheter, vil det ofte være krevende å avdekke hvilke straffbare handlinger et konkret utbytte kan føres tilbake til. Utbyttet oppnås for eksempel ved merverdiavgiftsbedragerier, utroskap og bruk av svart eller ulovlig arbeid i kombinasjon med

¹⁵ Se tollforskriften § 3-1-11, jf. tolloven § 1-1 bokstav i.

¹⁶ Se RA-2004-541- Skjerpede reaksjoner for valutasmugling.

brudd på arbeidsmiljøloven. Etterforskingen av forholdenes omfang kan kompliseres av at virksomheten ofte involverer en rekke foretak og personer, samtidig som fiktive transaksjoner gjør det vanskelig å avdekke realitetene. Det blir dermed også vanskelig å skille ulovlige inntekter fra lovlige. Hvitvaskingen av utbyttet er med andre ord en integrert del av den straffbare virksomheten som genererer utbyttet.

7.12.2 Hovedmenn

Heleritiltaler bør her som ellers i utgangspunktet begrenses til saker hvor det enten konkluderes med at gjerningspersonen er heler, eller det ikke lykkes å oppklare primærhandlingene utbyttet stammer fra. Tiltale for heleri bør også vurderes i saker med kjente primærhandlinger, men hvor det er umulig eller uforholdsmessig ressurskrevende å fastslå omfanget av den enkelte straffbare handling. Utbyttets størrelse må da fastslås ved utelukkelse av lovlig erverv.

7.12.3 Medhjelpere

I slike saker er det ofte en rekke medhjelpere som bistår med å skjule og tilsløre utbyttet som løpende genereres av eller brukes i straffbar virksomhet, for eksempel ved å ta ut kontanter som tappes ulovlig fra virksomheten eller benyttes til svart betaling, eller ved fakturering for fiktive tjenester.

Medhjelpere som utvilsomt kjenner til de straffbare handlingene som genererer utbyttet han har befattning med, skal normalt tiltales for medvirkning til disse, og ikke for hvitvasking. I visse tilfeller bør tiltale for hvitvasking likevel vurderes, se punkt 6.2.3. Dersom det derimot er usikkert om en medhjelper har tilstrekkelig kjennskap til primærhandlingene til å kunne dømmes for medvirkning, bør vedkommende tiltales for hvitvasking, eventuelt subsidiært for medvirkning til primærhandlingene.

På samme måte som for hovedmenn bør tiltale for hvitvasking også vurderes i saker med kjente primærhandlinger, men hvor det er umulig eller uforholdsmessig ressurskrevende å fastslå omfanget av den enkelte straffbare handling.

7.13 Handlinger i utlandet

7.13.1 Primærhandling i Norge, hvitvasking i utlandet

Det er ikke upraktisk at primærhandlingen skjer i Norge mens hvitvaskingen overlates til profesjonelle aktører i utlandet, og da gjerne formuesforvaltere som handler på oppdrag fra primærlovbryteren. I slike tilfeller bør det alltid vurderes tiltale for selvvasking mot den norske primærlovbryteren (se punkt 6.5.2). Dette gjelder også om pengene ikke lar seg spore utover at de har gått til utlandet. De judicielle myndighetene i medhjelperens hjemland vil i slike saker ofte være kjent med den norske etterforskingen gjennom rettsanmodninger, men vil sjelden utfra disse innlede egen straffesak. Er det indikasjoner på at den utenlandske medhjelperen har vært klar over midlens ulovlige opphav, og man mener det er grunn til å starte etterforsking mot ham, bør det derfor orienteres særskilt om dette. Dette kan gjøres underveis i etterforskingen, eller senest ved oversendelse av oversatt rettskraftig dom, vedlagt følgebrev hvor man tilbyr seg å ettersende relevante bevis.

For strafforfølgning av hvitvaskingshandlinger begått i utlandet av en norsk borger kreves dobbel straffbarhet, jf. straffeloven § 5. Ansvaret for å klarlegge om det foreligger dobbel straffbarhet ligger i hovedsak på påtalemyndigheten, jf. HR-2017-1947-A (avsnitt 22). Undersøkelser rundt straffbarheten i gjerningslandet bør iverksettes på et tidlig stadium under etterforskingen.

7.13.2 Primærhandling i utlandet, hvitvasking i Norge

Bestemmelsene om heleri, hvitvasking og selvasking har generell rekkevidde og omfatter bistand til å sikre utbytte av straffbare handlinger som begås i utlandet, uavhengig av om Norge har strafferettslig jurisdiksjon for primærhandlingen.¹⁷ Vilkåret "en straffbar handling" vil være oppfylt hvis primærhandlingen er straffbar i gjerningslandet og "i alle fall etter sin art også er straffbar i Norge", jf. Rt. 1997 side 1637 på s. 1640 (russisk skatteunndragelse).

8 Inndragning

8.1 Generelt

Inndragning av utbytte fra straffbare handlinger er et viktig kriminalpolitisk virkemiddel for å hindre at kriminalitet skal lønne seg. Politi og påtalemyndighet må etterstrebe at utbytte inndras også i saker som gjelder heleri, hvitvasking og selvasking. Inndragning kan skje hos flere subjekter. Det er et mål at hele utbyttet inndras. Dobbeltinndragning ved at samme beløp inndras hos forskjellige personer begrunnet i samme handling, er det ikke adgang til.¹⁸

Utbytte oppnådd ved en straffbar handling skal inndras i medhold av straffeloven § 67. Utbytte som har vært gjenstand for en straffbar handling, vil etter omstendighetene kunne inndras i medhold av straffeloven § 69.

8.2 Inndragning av utbytte hos helere

Utbytte oppnådd ved heleri skal inndras i medhold av straffeloven § 67, uavhengig av om primærlovbruddet lar seg identifisere, se Rt. 2015 side 438.¹⁹ Ved kjedeheleries skal heleriutbyttet inndras hos den enkelte heler, selv om han senere har valgt å gi eller selge utbyttet videre til andre. En eventuell reduksjon av ansvaret avhenger derfor av om det er grunnlag for lempning.

Utbytte som har vært gjenstand for heleri vil også kunne inndras hos heleren i medhold av straffeloven § 69, jf. Rt. 2015 side 438.

8.3 Inndragning av utbytte hos hvitvaskere

Når noen mot betaling hvitvasker utbytte for andre, vil betalingen utgjøre et utbytte for hvitvaskeren som kan inndras i medhold av straffeloven § 67. Utbyttet som hvitvaskes, kan ikke inndras hos hvitvaskeren etter straffeloven § 67, ettersom det ikke tilfaller ham, jf. straffeloven § 71 første ledd. Inndragning i medhold av straffeloven § 67 vil derfor være begrenset til en eventuell provisjon eller annen form for betaling for medvirkningen eller hvitvaskingen, jf. HR-2016-01582-U (avsnitt 19).²⁰

Utbytte som har vært gjenstand for hvitvasking må i likhet med utbytte som har vært gjenstand for heleri kunne inndras i medhold av straffeloven § 69.²¹ Inndragning etter denne bestemmelsen kan skje hos gjerningspersonen, altså hvitvaskeren, jf. straffeloven § 71 tredje ledd. I praksis vil det nok i første rekke være aktuelt å fremme krav mot hvitvaskeren i de

¹⁷ Ot.prp.nr.53 (1992-1993) side 25 og Ot.prp.nr.53 (2005-2006) side 21.

¹⁸ Magnus Matningsdal, *Straffeloven, Almennelige bestemmelser, kommentarutgave* (2015) s. 655 og Ot.prp.nr. 90 (2003 - 2004) side 466.

¹⁹ Se også HR-2017-822-a (avsnitt 11).

²⁰ Avgjørelsen gjaldt en medvirker som formidlet utbytte fra salg av dopingmidler. Inndragning av utbytte ble begrenset til provisjon. Se her også HR-2017-822-a avsnitt 39.

²¹ Se Rt. 2015 side 438 og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) side 346. I HR-2017-822-A (avsnitt 31) fant imidlertid Høyesterett det noe usikkert om straffeloven 1902 § 35 (nå straffeloven § 69) var anvendelig i hvitvaskingssaker, men tok ikke stilling til spørsmålet da inndragning uansett ikke burde finne sted i den konkrete saken (avsnitt 32).

tilfeller han hadde besittelsen av utbyttet (som forutsettes beslaglagt) og primærlovbryteren ikke er kjent, jf. straffeloven § 74 annet ledd. Hvis man i en slik situasjon derimot kjenner identiteten til den han har hvitvasket for, fremmes kravet i stedet mot sistnevnte, jf. straffeloven § 74 første ledd.

Er hvitvaskingen vellykket, vil det kunne være umulig eller uforholdsmessig ressurskrevende å spore og beslaglegge utbyttet. Inndragningen av verdien av utbyttet hos hvitvaskeren i medhold av straffeloven § 69 bør i så fall vurderes, med mindre det er klart at han har videreført utbyttet til andre.²²

8.4 Inndragning av utbytte hos selvvaskere

Vanligvis skal utbytte som beslaglegges hos selvvaskere inndras hos dem i medhold av straffeloven § 67, men da som utbytte oppnådd ved den bakenforliggende primærhandlingen.

Hvis primærhandlingen er ukjent eller utbyttet bare delvis har tilfalt selvvaskeren, må inndragning i medhold av straffeloven § 69 vurderes. Som for hvitvasking vil det her i første rekke være aktuelt å fremme krav mot selvvaskeren når utbyttet er selvaskerens eget eller de andre primærgjerningspersonene er ukjente.

8.5 Foreldelse av inndragningsansvar

Inndragningsansvaret foreldes på selvstendig grunnlag etter straffeloven § 86, jf. § 92, og vil i de fleste tilfeller foreldes på et senere tidspunkt enn straffansvaret. Inndragning vil dermed kunne skje selv om straff ikke kan anvendes pga foreldelse, se for eksempel HR-2017-821-A.²³

9 Erstatningskrav fra skadelidte i anledning primærhandlingen

Et erstatningskrav "som springer ut av" en primærhandling, kan bare pådømmes i en straffesak hvor det er tatt ut tiltale for primærhandlingen, jf. straffeprosessloven § 3 og Rt. 2003 side 681 (avsnitt 16 flg.). Det kan dermed heller ikke besluttes heftelse i medhold av straffeprosessloven § 217 for å sikre et fremtidig erstatningskrav fra en skadelidt ved primærhandlingen uten at mistenkte er siktet for denne.

Retten kan bestemme at inndragning skal anvendes til dekning av erstatningskrav fra den skadelidte, jf. straffeloven § 75 annet ledd.

10 Straffutmåling

Strafferammen for forsettlig overtredelse er fengsel inntil 2 år, og inntil 6 år for grove overtredelser. Gjelder overtredelsen utbytte av grovt ran, grov menneskehandel eller særlig grov narkotikaovertrudelse, er straffen fengsel inntil 15 år. Den tilsvarende straffeskjerpingsregelen i gammel lov gjaldt bare befatning med utbytte av narkotikaforbrytelser, som under særdeles skjerpene omstendigheter kunne straffes med fengsel i inntil 21 år.

Uaktsomme overtredelser straffes med inntil 2 års fengsel. Mindre overtredelser straffes med bøter.

²² Se HR-2017-822-A hvor Høyesterett fant det klart at inndragning hos hvitvaskeren ikke burde skje fordi utbyttet var videreført til andre (se avsnitt 39). Se også tilsvarende sak HR-2017-823-A avgjort av Høyesterett samme dag.

²³ Tiltalte, et foretak som drev oppdrettsanlegg i strid med forurensingsloven, ble frifunnet for straff fordi forholdet var foreldet, men dømt til å tåle inndragning av nettoutbyttet fra virksomheten ettersom inndragningsansvaret ikke var foreldet.

Strafferammen for å inngå forbund om hvitvasking og heleri er fengsel i inntil 2 år.

Hva slags primærhandling utbyttet stammer fra, har betydning både for om forholdet skal anses grovt, jf. §§ 333 og 338, og for straffutmålingen. Strafferammen for primærhandling utgjør likevel ikke noe tak ved straffutmålingen.²⁴ På samme måte er utbyttets størrelse og om gjerningspersonen har drevet heleri eller hvitvasking regelmessig sentrale momenter både ved vurderingen av om forholdet er grovt, og ved straffutmålingen.

Ved straffutmåling for selvvasking er det naturlig å se hen til det etablerte straffenivået for hvitvasking.²⁵

11 Påtalekompetanse

Påtalekompetansen er regulert i straffeprosessloven § 67. I selvvaskingsretningslinjene fra 2007 ble det som en midlertidig ordning bestemt at påtalekompetansen for selvvasking skulle ligge hos statsadvokaten *"inntil påtalepraksis har festnet seg"*. På bakgrunn av synspunkter fra høringsrunden videreføres ikke denne ordningen.

Etter straffeprosessloven § 67 annet ledd bokstav a og b har politiet påtalekompetansen ved vanlige og mindre overtredelser samt grove overtredelser hvor utbyttet ikke stammer fra grovt ran, menneskehandel eller særlig grov narkotikaovertrødelse. I sistnevnte tilfeller ligger påtalekompetansen hos statsadvokaten.

Tor-Aksel Busch

Per Eirik Vigmostad-Olsen
statsadvokat

Vedlegg: Innholdsfortegnelse

Gjenpart: 1. Justis- og beredskapsdepartementet
2. Politidirektoratet

²⁴ Se Rt. 2007 side 973 (avsnitt 25 og 26) om hvitvasking og Rt. 2015 side 295 (avsnitt 16) om selvvasking.

²⁵ Rt. 2015 side 295 (avsnitt 15).

Retningslinjer om heleri-, hvitvaskings- og selvvaskingssaker

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	1
2 Ny lovsystematikk	1
3 Objektet for heleri, hvitvasking og selvvasking	2
3.1 "Utbytte av straffbar handling".....	2
3.2 Særlig om utbytte av heleri.....	3
4 De straffbare handlingene	4
4.1 Heleri.....	4
4.2 Hvitvasking.....	4
4.3 Selvvasking.....	5
4.4 Grov og mindre overtredelse. Forbund.....	5
5 Sentrale etterforskingstemaer	5
6 Tiltalespørsmål	7
6.1 Innledning.....	7
6.2 Heleri/hvitvasking eller medvirkning til primærlovbruddet.....	7
6.2.1 Innledning.....	7
6.2.2 Heleri eller medvirkning til primærlovbruddet.....	7
6.2.3 Hvitvasking eller medvirkning til primærlovbruddet.....	8
6.3 Selvvasking i konkurrens med primærlovbruddet.....	8
6.4 Valg av straffebud ved tvil om gjerningspersonens rolle.....	9
6.4.1 Innledning.....	9
6.4.2 Primærlovbryter eller heler.....	9
6.4.3 Heler eller hvitvasker.....	9
6.4.4 Hvitvasker eller selvvasker.....	9
6.4.5 Selvvasking eller utbytte fra ukjente primærlovbrudd.....	9
6.5 Samvirke.....	10
6.5.1 Generelt.....	10
6.5.2 Særlig om hvitvasking etter instruks fra primærlovbryteren.....	10
6.5.3 Vasking av eget og andres utbytte.....	10

7 Typetilfeller	10
7.1 Innledning.....	10
7.2 Utforming av siktelse ved funn av kontakter med ukjent opphav.....	10
7.3 Overføringer mellom konti.....	10
7.4 Investeringer	11
7.5 Selvvasking av utbytte i form av gjenstander	11
7.6 Hvitvasking i flere ledd	11
7.7 Oppkjøp av fordringer eller dokumenter som legitimerer lovlig opphav	11
7.8 Plassering av utbytte i lovlig virksomhet	11
7.9 Finansiering av ny kriminalitet.....	11
7.10 Kjøp og salg av innsmuglede varer	12
7.11 Utførsel av kontanter	12
7.12 Multikriminalitet i næringsvirksomhet.....	12
7.12.1 Innledning	12
7.12.2 Hovedmenn.....	13
7.12.3 Medhjelpere	13
7.13 Handlinger i utlandet	13
7.13.1 Primærhandling i Norge, hvitvasking i utlandet.....	13
7.13.2 Primærhandling i utlandet, hvitvasking i Norge.....	14
8 Inndragning	14
8.1 Generelt	14
8.2 Inndragning av utbytte hos helere	14
8.3 Inndragning av utbytte hos hvitvaskere.....	14
8.4 Inndragning av utbytte hos selvvaskere	15
8.5 Foreldelse av inndragningsansvar	15
9 Erstatningskrav fra skadelidte i anledning primærhandlingen	15
10 Straffutmåling	15
11 Påtalekompetanse	16